

RENATA BURA

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0003-3714-0595

W DZIESIĄTĄ ROCZNICĘ ŚMIERCI
PROFESOR TERESY ZOFII ORŁOŚ
(20 II 1930 – 11 XI 2009)

Mija 10 lat od śmierci prof. Teresy Zofii Orłoś, wybitnej bohemistki, której dokonania badawcze przyniosły Jej szerokie uznanie w polskiej i światowej slawistyce. Za swoje osiągnięcia naukowe otrzymała m.in. Złoty Krzyż Zasługi oraz Krzyż Kawalerski Polonia Restituta. Pozostawiła po sobie nie tylko cenny dorobek naukowy, ale również licznych wychowanków. Uczniowie zapamiętają Ją z pewnością jako wykładowcę wymagającego, ale przy tym niezwykle życzliwego.

Urodziła się we Lwowie, gdzie spędziła pierwsze lata życia i gdzie podczas okupacji hitlerowskiej zginęli Jej najbliżsi: rodzice i siostra. Jej samej udało się uratować i wyjechać do Warszawy, a po wojnie do wujostwa w czeskiej Pradze, gdzie uczęszczała do gimnazjum ogólnokształcącego. Po zdaniu matury wiosną 1950 roku wróciła na studia do Polski. Wybrała filologię czeską na otwartej właśnie w Uniwersytecie Jagiellońskim filologii słowiańskiej. Jako niezwykle pracowita i sumienna studentka, doskonale znająca język czeski, już w czasie studiów otrzymała od prof. Tadeusza Lehra-Splawińskiego, ówczesnego kierownika Katedry Filologii Słowiańskiej, propozycję pracy (od czwartego roku studiów pracowała jako zastępca asystenta, a od piątego – jako asystent kontraktowy). Po ukończeniu studiów pozostała w Krakowie i na trwałe związała się z Katedrą Filologii Słowiańskiej, kolejno jako adiunkt, a następnie docent (1977). W roku 1987 została profesorem nadzwyczajnym, a w 1993 otrzymała mianowanie na stanowisko profesora zwyczajnego. W obecnym Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego pełniła również obowiązki administracyjne, była m.in. wicedyrektorem Instytutu (1988–1991). W roku 1994 została kierownikiem utworzonej wówczas Katedry Filologii Czeskiej i Łużyckiej i pełniła tę funkcję do 2001 roku.

Początkowo działalność naukowo-badawcza prof. Teresy Zofii Orłoś koncentrowała się wokół historii czeskiego języka literackiego, w szczególności rozwoju słownictwa czeskiego w XIX wieku, wpływu języków słowiańskich na kształtowanie się czeskiej leksyki oraz wokół wzajemnych czesko-polskich kontaktów

językowych. Zainteresowania te przyniosły dwa ważne opracowania: *Zapóżyczenia polskie w słowniku Jungmanna* (1967), na podstawie którego w roku 1964 otrzymała stopień doktora nauk humanistycznych, oraz *Zapóżyczenia słowiańskie w czeskiej terminologii botanicznej i zoologicznej* (1972). Druga publikacja stała się podstawą do nadania Jej w roku 1972 stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa (za tę książkę otrzymała w 1974 roku nagrodę Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki). Inne prace z tej dziedziny to m.in. *Polonizmy w czeskim języku literackim* (1987) oraz *Studia bohemistyczne* (1992). Na uwagę zasługują zwłaszcza *Studia bohemistyczne*, zawierające m.in. analizę odkrytych przez Nią rękopisów staroczeskich z depozytu berlińskiego Biblioteki Jagiellońskiej, przede wszystkim zaś szczegółowy opis fragmentu staroczeskiego Nowego Testamentu oraz fotokopię tego zabytku wraz z transkrypcją. Profesor T.Z. Orłoś opisała w tej pracy również niezwykle cenny staroczeski rękopis Nowego Testamentu (tzw. rękopis „morawski”), który odkryła w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego w Tarnowie. Kształtowaniu się czeskiego języka literackiego oraz wzajemnym czesko-polskim kontaktom językowym poświęciła szereg artykułów i prac, np. *Czeskie odrodzenie narodowe i językowe* (2000) czy *Polsko-czeskie związki językowe* (1980). Ta ostatnia publikacja ukazała się kilkanaście lat później w wersji uzupełnionej i znacznie poszerzonej pt. *Tysiąc lat czesko-polskich związków językowych* (1993).

Pani Profesor często mówiła, że ważne jest, żeby robić w życiu to, co się lubi. Patrząc na Jej życie, pracę i dokonania, łatwo dostrzec można, że miała szczęście robić właśnie to, co lubiła. A z pewnością do takich aktywności zaliczała swoją pracę, której nie traktowała tylko i wyłącznie jak obowiązek, ale również przyjemność, której w pełni się oddawała. Świadczyć o tym może fakt, że nawet po przejściu na emeryturę była niezwykle aktywna naukowo (na emeryturę przeszła w 2000 roku, ale w Uniwersytecie Jagiellońskim pracowała do roku 2003, najpierw na 1/2, a następnie 1/3 etatu). Ten czas wypełniła Jej praca w grantach, których była autorką i kierownikiem. Pierwszy projekt badawczy pt. „Pozorna ekwiwalencja językowa czesko-polska” przyniósł opracowanie tego zagadnienia w postaci dwóch publikacji książkowych przygotowanych pod redakcją Pani Profesor; w roku 2003 ukazał się *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych* (zespół autorski: E. Lotko, T.Z. Orłoś, H. Wróbel, R. Bura, D. Dudek-Bielec, J. Hornik, J. Korbut), a rok później *Czesko-polska pozorna ekwiwalencja językowa* (zespół autorski jak wyżej, bez udziału J. Hornik). Pierwszy słownik jest najobszerniejszym jak dotychczas opracowaniem: zawiera ponad 1840 par haseł – zdradliwych słów, do których zaliczono wyrazy o identycznym lub podobnym brzmieniu w obydwu językach, a różniące się w pełni lub częściowo pod względem znaczenia (por. czes. *dopisek* ‘liścik’ i pol. *dopisek* ‘uzupełnienie, adnotacja’). W drugiej części znalazł się ponadto wykaz czesko-polskich pułapek frazeologicznych, w którym odnotowane zostały m.in. pary homonimów frazeologicznych (por. czes. *[někdo] je malé pivo* ‘jest niski’ i pol. *[coś] jest malé piwo* ‘drobiazg’) czy pary frazeologizmów zawierające zdradliwy wyraz (por. czes. *těžký frajer* ‘modniś, elegancik’ i pol. *ciężki frajer* ‘ktoś bardzo naiwny, naiwniak’). Wykaz obejmuje ponad 380 takich par, a także 70 czeskich jednostek frazeologicznych z niefrazeologicznymi

odpowiednikami polskimi (np. *malá ryba* ‘niewielkie, lecz satysfakcjonujące osiągnięcie’ i pol. *mała ryba* ‘niewielka ryba’). Druga publikacja pomyślana została jako skrypt dla studentów (zarówno polskich bohemistów, jak i czeskich polonistów) i omawia zagadnienia dotyczące pozornej ekwiwalencji językowej (przede wszystkim gramatycznej). Sporo miejsca poświęcono „złudnościom” pojawiającym się w odmianie rzeczowników rodzaju męskiego, a wynikających z różnej dystrybucji tych samych końcówek. Zjawisko to dotyczy dopełniacza lp. (czes. i pol. końcówki *-u/-a*), celownika lp. (czes. *-u/-ovi* i pol. *-u/-owi*) oraz mianownika lm. (czes. *-i/-y/-é/-ové* i pol. *-i/-y/-e/-owie*). Ponadto zwrócono uwagę m.in. na „zdradliwość” rodzajową (por. czes. *adresa* i pol. *adres*), słowotwórczą (np. w zakresie użycia formantów deminutywnych) czy dotyczącą kategorii aspektu (por. czes. *projektovat* i pol. *projektować/zaprojektować*). Oprócz omówienia danego problemu skrypt zawiera również pomocne tabele i wykazy.

W latach 2003–2006 prof. Teresa Zofia Orłoś kierowała zespołem grantowym przygotowującym *Wielki czesko-polski słownik frazeologiczny*. Temat projektu wynikał z wcześniejszych zainteresowań Pani Profesor frazeologią. Od lat 80. publikowała artykuły dotyczące frazeologii czeskiej, w tym wiele w ujęciu porównawczym czesko-polskim. Ich poszerzone i zaktualizowane wersje ukazały się w 2005 roku w zbiorze *Studia z frazeologii czeskiej i polskiej*. Wcześniej, w roku 1996, wraz z Joanną Hornik wydała *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów*, który spotkał się z życzliwym przyjęciem ze strony recenzentów i czytelników. Praca nad czesko-polskim słownikiem frazeologicznym okazała się niezwykle żmudna i czasochłonna. Ukazał się on w roku 2009 (zespół redakcyjny: E. Lotko, T.Z. Orłoś, H. Wróbel, D. Bielec, R. Bura, J. Korbut), w kilka tygodni po śmierci Pani Profesor. Dla nas, Jej współpracowników, było to niezwykle przykre. Pani Profesor bowiem była pomysłodawczynią tego projektu, kierowała nim, brała udział w przygotowaniu ostatecznej wersji słownika i do końca (także w czasie choroby) czuwała nad jego wydaniem.

Godne podkreślenia jest również to, że Pani Profesor Teresa Zofia Orłoś dbała o regularne spotkania zespołu grantowego, integrowała swoich współpracowników i mobilizowała ich do pracy. Dzięki Niej mieliśmy możliwość wziąć udział i zdobyć doświadczenie w tak pożądanej dziś pracy grantowej i zespołowej. Pani Profesor jest przykładem naukowca, który przez całe swoje życie był niezwykle czynny, o czym świadczy Jej kariera uniwersytecka oraz liczne i cenne publikacje (ponad 160 artykułów i 15 opracowań książkowych, w tym 5 we współautorstwie). Uwzględniając pracę w czasie studiów, z uniwersytetem związana była blisko 50 lat, choć tak naprawdę znacznie dłużej, ponieważ jako kierownik zespołu grantowego obecna była w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego do końca życia. Pani Profesor z pewnością robiła to, co lubiła.